



O AKTIVNI IN PASIVNI VLOGI STROKE TER JAVNOSTI PRI USTVARJANJU NESNOVNE DEDIŠČINE

PRIMER MITSKEGA PARKA IN STAROVERCEV

IZVLEČEK

Članek tematizira problem aktivne in/ali pasivne vloge stroke pri ustvarjanju nesnovne dediščine na primeru mitskega izročila v Mitskem parku v Rodiku in izročil t. i. starovercev. Na konkretnem primeru Mitskega parka avtorica nakaže nekaj problemov pri interpretaciji oziroma prezentaciji nesnovne dediščine, pri izročilih starovercev pa zaradi odsotnosti stroke na probleme poljudnih interpretacij. Avtorica pokaže na dva povsem različna procesa vrednotenja dediščine, »od spodaj navzgor« in obratno, ter problematizira vlogo etnologov in kulturnih antropologov kot opazovalcev ali izumiteljev dediščine.

Ključne besede: nesnovna dediščina, »dediščenje«, »od zgoraj navzdol«, »od spodaj navzgor«, staroverci, vloga etnologije, prezentacija

* Doktorica etnologije in kulturne antropologije, univerzitetna diplomirana arheologinja, izredna profesorica na področju etnologije in dediščine, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, katja.hrobat@fhs.upr.si.

UVOD

Namen pričujočega članka je pokazati na dva različna odnosa do pripovednega izročila, s posebnim poudarkom na izročilu, pri katerem lahko razberemo mitske vsebine oziroma mitsko krajino. V glavnem gre za nesnovno dediščino, pri čemer, kot je nasploh značilno za nesnovno dediščino, govorimo o njenem neločljivem prepletu z materialno dediščino (Hazler 2005: 5), v tem primeru s krajino. Temeljna vprašanja razprave obravnavajo »dediščenje« oziroma vrednotenje in legitimizacijo nesnovne dediščine »od spodaj navzgor« in obratno, probleme pri interpretaciji oziroma predstavitvi nesnovne dediščine ter vlogo strokovnjakov pri ustvarjanju ali/in opazovanju dediščine. Različne odnose do nesnovne dediščine z vidika njenega prepoznavanja in legitimiziranja obravnavam prek t. i. staroverskega izročila in mednarodnega projekta Mitski park, v katerem trenutno sodelujem.

STAROVERSTVO KOT DEDIŠČINA »OD SPODAJ NAVZGOR«

Dediščina t. i. starovercev se danes odraža v veliki popularnosti izročila, pozna se v ustvarjanju novih, iz njega izhajajočih »naravoverskih« praks, in tudi v lastnih raziskavah »ljudstva« mimo institucionalne znanosti, tako v smeri avtohtonističnih idej kot sodobnih zdravilskih praks, geomantije in podobno.

Kljub izjemni popularnosti staroverskega izročila v Sloveniji malokdo ve, da je pojem posledica sodobnega poimenovanja, ki se je razmahnil čez vse zamisljive meje. Prvi besede staroverci v zapisih ni uporabil Pavel Medvešček, kot bi pričakovali, saj je zapisovalec staroverskih pripovedi, temveč soavtor knjige *Let v lunino senco*, fotograf Rafael Podobnik (Medvešček in Podobnik 2006: 275). Zanimivo, v predhodni izdaji podobnih izročil o kamnu niti Pavel Medvešček (1992) in niti avtorica spremne besede Marija Stanovnik (1992) tega izraza nista zapisala. Izraz »je dobil krila« šele s poznejšimi objavami v spremnih besedah stroke: v naslovu *Staroverci in staroverstvo* muzejskega kataloga avtorjev Pavla Medveščka in Darje Skrt (2014), ki je spremljal prvo muzejsko razstavo staroverskih predmetov v Goriškem muzeju, in leto pozneje v temeljni knjigi Pavla Medveščka o staroverskih izročilih (2015). Andrej Pleterski v spremni besedi te knjige zapiše, da »stara vera pomeni nasprotje novi veri. [...] staroverstvo nadomešča tudi slabšalno krščansko oznako poganstvo [...]. In staroverstvo je potem vse, kar je povezano s staro vero. V takem širokem pogledu se izkaže, da gre preprosto za način življenja, ki so ga nekoč živeli predniki [...]« (Pleterski 2015a: 15)

Ob prelistavanju knjige ugotovimo, da se izraz kar naenkrat razbohoti, tako v uporabi Andreja Pleterskega kot predstavnika stroke kot iz ust Pavla Medveščka in njegovih sogovornikov, ki se tudi sami tako imenujejo ter hkrati za krščanstvo uporabljajo izraz »nova vera« (Medvešček 2015: 40, 50–51). Morda je tako obširna raba tega izraza tudi posledica tega, da naj bi po letu 2007 Pavel Medvešček prekinil zaobljubo o molku, dano enemu glavnih po-

budnikov za razkritje staroverskih izročil, Janezu Strgarju (Medvešček 2015: 44). Danes lahko opazimo, da se je izraz dejansko razmahnil prek vseh strokovnih predhodno ustaljenih rab, saj je v splošni rabi uporabljen za vse, kar je predkrščanskega, tudi če ni območno vezano na Posočje, od koder izhaja velika večina Medveščkovih zapisov.

Povedano na kratko, Medveščkovi zapisi govorijo o predkrščanskih verovanjih ljudi, v glavnem z območja Posočja, in njihovem načinu življenja. Iz pripovedi sogovornikov je razvidno, da so se odločili Medveščku predati samo fragmente svojih verovanj, marsikje pa je tudi nakazano, da je treba knjigo razumeti kot namensko »samocenzuro« starovercev samih (na primer o obredih glej Medvešček 2015: 47, 50, 53). Ob branju zapisov je prav tako jasno, da je treba marsikje upoštevati tudi dodatne domišljajske vstavke, s katerimi se zdi, da so nekateri sogovorniki namerno zavajali Pavla Medveščka. Ti so razvidni predvsem iz delov, kjer izročilo in verovanske prakse močno odstopajo od doslej znanega pripovednega gradiva. To je eden med razlogi, da je večina vodilnih folkloristov, etnologov in kulturnih antropologov v Sloveniji skeptičnih do verodostojnosti oziroma zanesljivosti Medveščkovih zapisov. Drugi razlogi za njihovo skeptičnost tičijo v tem, da Pavel Medvešček svojih dnevniških zapisov pogovorov s staroverci ni javno pokazal, da so opazili določene manipulacije z gradivom, da ni nikakršnih zvočnih zapisov pogovorov s staroverci, povrh vsega pa etnografske ekipe v svojih raziskavah približno v istem času in na istem območju niso dobile nobenega primerljivega gradiva, torej naj bi se vse znanje o starovercih pripisalo enemu samemu človeku, ki naj bi se zaobljubil večdesetletnemu molku (glej Medvešček 2015, 44).

Sicer doslej nihče od raziskovalcev, ki dvomijo v pristnost oziroma zanesljivost Medveščkovih zapisov, ni objavil svojih pomislekov, zato moji povzetki izhajajo zgolj iz občasnih diskusij s kolegi.¹ Večina vodilnih strokovnjakov s področja etnologije in kulturne antropologije je do Medveščkovih zapisov distancirana in kritična, niti gradiva in sodobnih praks, povezanih z njimi, ne komentira javno, zato se niti ne loteva analize.² Odmik stroke morda lahko pripišemo tudi distanciranju od *new age* prizvoka, ki ga imajo sodobni privrženci starovercev. Hkrati pa bi lahko njihovo distanciranost razumeli tudi v okviru sodobnih trendov v evropski etnologiji in kulturni antropologiji, ki poudarjajo zgolj spremembe tradicije, iščejo neavtentičnost in izmišljanje tradicij, medtem ko je kakršnokoli dokazovanje kontinuitete tradicije razumljeno kot nazadnjaško (Kockel 2008: 5, 11–12).

Vendar je tudi stroka razdeljena. Nekaj raziskovalcev, ki Medveščkove zapise jemljemo za verodostojne, je leta 2019 dobilo projekt Ciljnega raziskovalnega programa (CRP) z naslovom Popis, analiza in ovrednotenje primarnih in sekundarnih virov slovenskih raziskovalcev o »Posoškem staroverstvu«. V njem

1 Sicer je Slovensko etnološko društvo na to temo organiziralo okroglo mizo, glej v nadaljevanju.

2 Leta 2019 je bila sicer tema sodobnih diskurzov in praks na temo staroverstva razpisana v okviru razpisa za mladega raziskovalca na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

bomo poskušali preučiti arheološke in folkloristične, etnološke analogije z Medveščkovim gradivom, topografsko umestiti izročila, opraviti popis primarnih virov, analizirati poselitveno zgodovino Posočja ter poiskati analogije socialnega in organizacijsko-političnega sistema. Skušali bomo tudi razumeti, od kod v sodobnosti tolikšno navdušenje javnosti za Medveščkove zapise o starovercih.

Ker sem kot etnologinja med bolj redkimi raziskovalci, ki Medveščkove zapise jemlje za verodostojne, naj vsaj nakažem nekaj premislekov o večdesletnem molku in primerljivosti gradiva, ki nakazuje, da gradivo o starovercih vendarle ni tako drugačno od doslej znanega. Pri tem tako poznem odkritju staroverskih izročil in vprašanju verodostojnosti virov je treba omeniti problem vprašanja uspešnosti »outsiderske« nasproti »insiderski« metodi, ki ga je ob knjigi Borisa Čoka (2012) poudaril že Zmagoslavc (2013). Medtem ko so, kot pravi, etnologi in kulturni antropologi ugotavljali, da je za raziskovanje zelo pomemben »oddaljeni pogled« oziroma pogled nekoga od zunaj (po navadi tujca), se je s sodobnimi izročili o predkrščanskih tradicijah pokazalo, da je v resnici za razkritje »družbenih« skrivnosti še kako pomemben »pogled od znotraj«. Staroverci so očitno svoje tajnosti razkrili šele nekemu, ki jim je bil precej blizu tako po človeški plati kot po kraju svojega bivanja, ne pa oddaljenim etnografom od drugod. Kot sem zapisala že v razpravi o molku v etnografiji (Hrobat Virloget 2017), je molk o verovanjih lahko posledica namerne odločitve posameznikov in skupnosti, da ne bodo govorili o svojih najintimnejših skrivnostih, posledica konflikta med »outsiderjem« in »insiderjem«, različnih pogledov na svet ter upora proti avtoritativnemu raziskovalcu.

S folklorističnega vidika je v Medveščkovih zapisih o starovercih najbolj očitna analogija čaščenje babe, ki je kot arhaično mitsko bitje znano širom po slovenskem, slovanskem svetu in širše (Hrobat 2010: 183–223; Hrobat Virloget 2013; Pleterski 2014; 2015b). Med drugim v izročilu Babja jama velja za glavno staroversko svetišče (Medvešček 2006: 44 itd.; Medvešček 2015: 36, 41, 52, 66–68, itd.), med staroverskimi izročili pa je omenjenih še veliko drugih jam ali skalnih monolitov po tem imenu, nekatere od teh so povezane z obredi (Medvešček 2015: 65, 384, 520–521). Prav tako ne preseneča izročilo o t. i. *tročanu*, verovanju v tri sile narave, povezane z ognjem, vodo in zemljo, ki naj bi bile v prostoru med seboj povezane v trikotnik, v katerem naj bi potekale blagodejne sile (Medvešček 2006: 55–59; Medvešček 2015: 37, 41–42, 114, 117, 130–131 itd.). V resnici bi bilo mogoče s tovrstnimi izročili najti le globljo interpretacijo za to, kar so že veliko let pred tem odkrivali slovenski in hrvaški raziskovalci pri študiju slovanske mitologije in take strukture v krajini imenovali sveti trikotniki. Prav tako gre za trikotne strukture v prostoru, ki med seboj povezujejo tri sveta mesta (pogosto pod kotom cca. 23 stopinj) različnih lastnosti, npr. voda, zemlja, ogenj (Pleterski 1996; 2014; 2015a; Belaj 2006; Belaj in Belaj 2014; Kravanja 2007).

V širšem ljudskem izročilu Balkana je prav tako znana ljudska medicina zdravljenja s kamni, sploh kamni z luknjo (npr. *šupalj* kamen v Makedoniji, Pleterski 2014: 83), prav tako naj bi tudi kamni v staroverskem izročilu imeli zdra-

vilne, čarne moči (npr. Medvešček 2015: 43, 316 itd.). V Medveščkovi knjigi (2015) ves čas beremo o »moči« v smislu energij, kar se sicer iz dosedanjega folklorističnega gradiva zdi na prvi pogled precej nenavadno, pa vendar se tudi tu nakazujejo primerjave. Kot sem omenila že drugje (Hrobat Virloget 2017: 89), sem, recimo v Cavtatu na južni Jadranski obali, naletela na mošnje predmetov, ki naj bi varovali hišo in je veljala za hišno skrivnost (podobno je pri starovercih znanje o hišnem *tročanu* skrivnost). Starejša lastnica je to imenovala *kućna moć*, 'hišna moč'. Zdi se, da je bilo znanje o »močeh« razširjeno, le da so verjetno to bila najbolj skrivna, intimna znanja, ki očitno niso prišla do etnografskih zapisov. Arheološka analogija je tudi postavljanje vasi v prostor po določenih načelih prostorske strukture, o čemer priča Andrej Pleterski (2015: 27–28), podobno pa tudi Pavel Medvešček (2015: 467). Na trenutke bi lahko upali, da staroverska izročila s pomenom zapolnjujejo tiste dele, ki so jih raziskovalci že opazili, vendar jim niso znali pripisati točnega pomena.

Pri vprašanju obstoja tako (navidezno) »drugačnih« verovanjskih sistemov od doslej znanih je treba imeti v mislih tudi hipoteze zgodovinarjev o »vzporednih« sistemih preteklih kmečkih družb, ki se kažejo tako skozi verovanjska kot pravnoformalna vprašanja. Ekonomski zgodovinar Aleksander Panjek je nakazal, da so kmetje na Krasu in Tolminskem v preteklosti živeli v t. i. vzporednih svetovih, saj so imeli zelo poseben odnos do obdelanega sveta, skupnega sveta in uprave. Imeli so torej lastna pravila in razumevanja, ki se v ničemer niso ujemala s pravili lokalnega gospodstva (Panjek 2016: 306–307; 2015: 78, tabela. 4; gl. tudi študije t. i. mikrozdgovine, npr. Ginzburg 2010).

Ob vrnitvi k procesom »dediščenja« (Harvey 2001) vidimo, da je navkljub dotedanjim dvomom o verodostojnosti izročila starovercev prav etnološka in arheološka stroka, pa čeprav pri tem vprašanju tudi sama razdeljena, Medveščkov terenski material vsaj delno legitimizirala. Zdi se, da dokončna potrditev ni bila objava knjige (Medvešček 2015), temveč so institucionalni razstavni predmeti iz Goriškega muzeja tisti, ki so dvomljivo nesnovno dediščino materializirali in s tem vsaj delno tudi legitimizirali kot dediščino (Medvešček in Skrt 2014; 2016).

In prav tu nastopi eden sodobnih izzivov etnološke stroke. Kakšno vrednost sploh ima lahko dediščina, če je vsa stroka enoglasno ne prizna za dediščino? Dediščina ne more postati »dediščina«, če je kot take ne prizna »neki zastopnik moči politično institucionalizirane skupnosti oz. oblasti, ki mu ta preda mandat prepoznavanja« (Muršič 2005: 35), torej strokovnjak, etnolog, kulturni antropolog. Staroverci so zanimiv primer boja med »ljudstvom« in stroko, čeprav razdeljeno, o tem, kaj je dediščina in kdo je tisti, ki si prilašča edino pravico njenega prepoznavanja in vrednotenja. To pričakovanje ljudi glede vrednotenja izročila starovercev od »poklicanih«, tj. stroke, se je med drugim izrazilo v odzivu slovenskih starovercev na prvo strokovno okroglo mizo z naslovom Kako naj etnologi mislimo staroverstvo? (17. 4. 2018, Ljubljana, Slovensko etnološko društvo). Na spletni strani Društva slovenskih

starovercev, nastalega leta 2014,³ je zapisano, da »javnost že od same izdaje (op. Medveščkove monografije) z nestrpnostjo pričakuje odgovore in komentarje stroke« (Spletni vir 1), vendar hkrati izražajo jasno razočaranje nad »medlim vtisom« stroke. Kot raziskovalka jih s tega vidika razumem, saj v resnici na omenjeni okrogli mizi ni bilo jasnih soočanj mnenj *pro et contra* Medveščkovemu gradivu o starovercih, kar je verjetno nabito polna dvorana poslušalcev pričakovala.

Glede na nejasno stališče stroke in distanciranje od gradiva starovercev se ni treba čuditi poplavi »ljudskih« raziskovanj staroverskega izročila, tako s stališča geomantije, preteklosti, zdravilstva itd. Razlogi za tolikšno popularnost dediščine starovercev so verjetno posledica iskanja »drugačne« kolektivne identitete s predkrščanskimi koreninami, odmika od krščanstva, odmika od vsega slovanskega v iskanju avtohtonističnih izvorov (kot posledica premika iz okvira slovanskega sveta v bolj zahodnjaški, evropski svet). Veliko vlogo pri navdušenju nad staroverci ima najbrž tudi sodobni trend »nazaj k naravi« in vse večja spiritualnost. Pri »norenju ljudstva« nad dediščino starovercev gre na nek način tudi za upor institucionalizirani moči znanja, ki ne zadovoljuje potreb in vrednot sodobne družbe. Tudi interpretacije tistih nekaj raziskovalcev, ki staroversko izročilo jemljejo kot verodostojno, niso dovolj všečne javnosti. Tako je recimo tudi z interpretacijami Andreja Pleterskega (2015), ki staroversko izročilo v glavnem povezuje s Slovani, kar delu javnosti ne ustreza. V prevladujočem javnem diskurzu namreč staroversko izročilo izhaja iz veliko bolj arhaičnih plasti, celo iz prazgodovine, povezujejo ga s »staroselci«, ki naj ne bi imeli nikakršne povezave s tako pozno priseljenimi Slovani⁴...

Seveda se tu postavi vprašanje, kdo ima pravico do presoje o preteklosti, o »izvorih«? Le stroka? Žal ne. Če stroka ne izpolnjuje ideoloških zahtev neke skupnosti, jo skupnost preglasi. Tako se je to zgodilo tudi pri razmahu avtohtonistične, ravno tako popularne »venetske teorije«, katere simbole nosimo Slovenci celo na osebnih izkaznicah in potnih listih (Hrobat 2007a). Kot arheolog Božidar Slapšak (1993) pojasnjuje poplavo mitov o avtohtonosti v času razpada Jugoslavije, so ti (podobno) posledica tega, da akademske discipline niso več zadovoljevale potreb novih nacionalnih ideologij po jasno ločenih identitetah, premiku iz slovanskega sveta v zahodnjaško Evropo. Nacionalni miti z manipulacijo preteklosti ustvarjajo močno orodje, ki daje smisel sedanjosti, legitimira obstoječi politični sistem in ponuja skupinsko identiteto. Strokovni argument zato v takih primerih ne more konkurirati dediščini, saj se ta bolj kot na racionalni dokaz opira na razodeto vero, prepričanje (Edson 2004: 336–339; Lowenthal 1998; Jezernik 2005: 19; Hrobat 2007).

3 Vendar naj bi pred uradno ustanovitvijo neformalno delovali deset let (Spletni vir 3).

4 Opazovanja podajam na podlagi opazovanja z udeležbo, pogosto sem namreč v stiku z ljubiteljskimi raziskovalci staroverskega izročila, predvsem z vidika geomantije. Objave ljubiteljskih raziskovalcev so med drugim na strani Megalitske Slovenije (Spletni vir 2), kjer že naslovna stran staroverce povezuje s staroselci.

Tako kot pri razmahu avtohtonističnih teorij ob razpadu Jugoslavije je podobne sporne avtohtonistične mitologizacije preteklosti mogoče zaslutiti pri laičnih interpretacijah staroverskega izročila. Vendar tu vidim problem v neangažiranju stroke v javnosti. Stroka je namreč tista, ki je poklicana za presojo, ovrednotenje izročila, vendar v primeru gradiva starovercev te stroke z izjemo redkih primerov ni. Ne le da tiste redke interpretacije javnosti ne zadovoljijo, temveč glasu stroke skoraj ni, kadar pa je, pa jasno izraža dvom o verodostojnosti gradiva o starovercih, kar ljudem ne ustreza. Ljudje danes vanj preprosto verjamejo. Medtem ko del javnosti »nori« za staroverskim izročilom, ga stroka povsem zanika ...

Molk večine strokovnjakov o staroverskem gradivu bi morda lahko pripisali prav konfliktu v pogledu na zanesljivost primarnih virov. Medtem ko javnost želi afirmacijo staroverskih gradiv, ji stroka ne more ustreči, ker vanj dvomi in se zato zateka k molku. In tu je po mojem mnenju srž problema. Kaj torej ostane javnosti? Upor stroki. Javnost se zato loteva lastnih (neinstitucionalnih) raziskav in se (pogosto) zateka v sporne avtohtonistične ideje. Zato bi na tem mestu opozorila na jasno manjkajočo prisotnost znanstvenikov, njihova dolžnost namreč je, da se kritično zavedajo politične realnosti in svojega mesta v njej, oziroma, kot opozarja John Carman (1993), stroka mora biti družbeno angažirana. Ali kot pravi Dunja Rihtman Auguštin (2001, 2017: 210), etnoantropologi, etnologi morajo biti vest lastne družbe, njihova moralna, celo patriotska dolžnost je biti v njej kritično prisoten, budno kritizirati ter dekonstruirati politični mit, kar zapiše z besedami: »Etnolog, veš svoj dolg (Rihtman Auguštin 2001: 210)?«

Med posledicami nezanimanja stroke za staroverstvo je tudi to, da je mitska krajina prepuščena množičnim romanjem,⁵ kjer ni nikakršne regulacije »od zgoraj«, nikakršne zaščite. Ponekod se že zaznava neprijetne občutke domačinov, zato kustosinja in etnologinja Darja Skrt iz Goriškega muzeja, ki je prva postavila razstavo o starovercih, opozarja pred devastacijo, oskrunjenem svetih mest, vedoč, da se vnaša elemente, ki tja ne sodijo (zlaganje kamnov v stolpiče, premikanje obstoječih struktur itd.), z izumljanjem novih obredov na teh mestih (še posebno ob solsticiju itd.) smo tudi priča spreminjanju pomena.

Ker ni zanimanja širše stroke, ni nadzora, zato so ljudje dediščino vzeli v svoje roke. V primeru starovercev gre za jasen prikaz poti, obratne od običajne, ko je »ljudstvo« tisto, ki definira, kaj je dediščina, in ne institucionalne moči. Podoben upor »ljudstva«, ki se upre strokovnemu nepriznanju dediščine, omenjata Mattijs van de Port in Birgit Meyer (2018: 11–12) v razpravi o avtentičnosti, estetiki prepričevanja in kulturni produkciji dediščine. Opisujeta primer iz Nizozemske, ko so prebivalci neke vasi z vztrajnostjo in argumentiranjem dosegli vpis po požaru uničenega in obnovljenega mlina na listo dediščine, kljub nasprotovanju stroke, ki je trdila, da v na novo obnovljenem mlinu

5 Npr. Organizirana vodenja geomantov po »poganskih« svetih mestih (Spletni vir 4).

ni ničesar avtentičnega. Kdo je torej v resnici tisti, ki ima pravico določanja, kaj je dediščina? Ali naj stroka »prepusti« ljudem pravico do izbire lastne dediščine kot odraz vrednot sodobne družbe, ki ji stroka očitno ne uspe podati (bolj) prepričljivega odgovora? S tem se postavlja ultimativno vprašanje: če stroka nima besede, ali jo sploh potrebujemo?⁶

MITSKI PARK KOT DEDIŠČINA »OD ZGORAJ NAVZDOL«

Drugačen proces »dediščenja«, »od zgoraj navzdol«, predstavljam na primeru trenutnega projekta Mitski park, v katerem je zaznan nasproten proces vrednotenju dediščine »od spodaj navzgor«, kot se je zgodilo pri staroverskem gradivu.

V evropskem čezmejnem projektu z naslovom Mitski park: Skupna čezmejna turistična destinacija za ohranjanje, varstvo in promocijo dediščine mitske krajine (INTERREG V-A: Slovenia-Croatia, 1. 9. 2018–30. 2. 2021; Spletni vir 5), katerega nosilec je Občina Hrpelje-Kozina, bo že obstoječa Mitska steza na območju Mošćeničke Drage, ki je bila urejena na temelju raziskav hrvaških raziskovalcev Vitomirja Belaja in Radoslava Katičiča, posodobljena. Mitska krajina Rodika bo povsem na novo oblikovana v mitski park, obe lokaciji pa se bosta s turističnega vidika povezali v skupno čezmejno destinacijo. Na obeh mestih bo vzpostavljen tudi interpretacijski center, pri čemer bo hrvaški temeljil na rekonstrukciji (staro)slovanske mitologije, slovenski pa na različnih pogledih na svet in čas skozi zgodovino, od mitološkega, znanstvenega, do sodobnih *new age* trendov. Namen slednjega je, da se obiskovalec zamisli nad različnimi pogledi na svet, preteklost, naravo, smrt, ki se sčasoma spreminjajo in nobeden ni vreden več od drugega. Vsak med njimi je posledica opazovanja skozi kulturne leče, skozi katere se v nekem času dojema svet, čeprav različni pogledi kot del avtoriziranega in neavtoriziranega diskurza so obstajajo tudi v istem času, kot na primer v sodobnosti *new age* in znanstveni pogled na svet.⁷

Pot do oblikovanja mitskega parka v Rodiku je povsem nasprotna od poti vrednotenja dediščine, prikazanega na primeru staroverskega gradiva. Že od 19. stoletja je Rodik z arheološkim najdiščem Ajdovščina nad Rodikom vzbujal zanimanje arheologov, saj so antično najdbo epigrafskega napisa z omembo staroselskih Rundictov nekaj kilometrov stran so zaradi podobnosti imena povezali z omenjenim najdiščem. Arheološke raziskave na tem z obzidjem utrjenem prazgodovinskem gradišču, kjer je življenje potekalo še v antiki in pozni antiki, odkrito pa je bilo tudi zgodnje antično grobišče, so bile večkrat izvedene v drugi polovici 20. stoletja (Slapšak 1997), žal pa material še ni v celoti objavljen. Že arheologu Božidarju Slapšaku je rodiško ustno izročilo o

6 Za to dodatno vprašanje in nekatere druge misli v članku se zahvaljujem anonimnemu recenzentu/recenzentki.

7 Koncept razstave se pripravlja v sodelovanju avtorice članka in ekipe Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem, z Ano Plestenjak in društvom Arhej d.o.r, Občino Hrpelje-Kozina in z oblikovalci Sanjo Jurca Avci, Dolores Gerbec in Tomažem Budkovičem.

izganjanju lintverna iz jezera nad antičnim grobiščem, zabeleženo v 19. stoletju, zbudilo zanimanje (Slapšak 1997). Ob koncu študija na arheologiji in med doktorskim študijem na etnologiji sem na tej podlagi izvedla še obsežno raziskavo mitske krajine okrog Rodika, izhajajoč iz objavljenih povedk Rodika (Peršolja 2000) in drugih izročil na temo lintverna, šembilje, babe, jam, srenjskih meja itd. (Hrobat 2004; 2005a, 2005b; 2007b; 2010; Hrobat Virloget 2013; 2015a; 2015b itd.).

Kot raziskovalka v stalnem stiku z domačini Rodika sem imela priložnost opazovati, kako stroka vpliva na percepcijo in ustvarjanje dediščine. Med mojimi mitološkimi interesi je bil kamnit monolit, ki so ga domačini imenovali baba, vendar je bil že pred mojimi raziskavami namerno uničen; uničili so ga tuji delavci ob gradnji vodovoda. Dokler babi nisem posvečala pozornosti, se nad izgubo nihče ni zares pritoževal, šele po mojih raziskavah o arhaičnem mitskem pomenu babe po slovenskem svetu in drugod so se domačini zanj začeli ponovno zanimati. Vendar prepozno. Posledica zanimanja stroke za Rodik je odzvanjala tudi v postavitvi kopije epigrafskega spomenika z omembo Rundictov leta 2008 v središče vasi, s pripisom, da gre za vas z 2000-letno zgodbo (pa čeprav gre za dve različni naselji in stroka kljub hipotezam tega ni dokončno potrdila) (Hrobat 2010: 39–41). Javnost si je tako strokovno interpretacijo priredila v skladu s svojimi potrebami (morda podobno kot ponekod pri staroverskem gradivu). Skupnost starodavne korenine v domači krajini potrebuje zato, da legitimizira svoj obstoj. Kot pravi Maurice Halbwachs, se kolektivne identitete strukturirajo okoli časovno-prostorskih referenc, ki utrjujejo spomin na skupno preteklost (Halbwachs 1971; Fabietti in Matera 1999: 35; Jonker 1995: 17; Hrobat 2010: 46). Kakorkoli, posledica raziskovalnega zanimanja za pokrajino Rodika je, da so se domačini začeli ponovno zanimati za vaško preteklost in ustna izročila. V tem primeru je stroka tista, ki je dediščino ovrednotila, legitimizirala in jo s tem vrnila ljudem – v raziskovanje in kot enega med temelji kolektivne identitete skupnosti.

Ideja o mitskem parku v Rodiku je, v nasprotju s prej opisano staroversko dediščino, prišla »od zgoraj navzgor«. Na podlagi raziskav se mi je ideja oblikovala že leta 2011 (Hrobat 2011), pozneje pa smo idejni načrt za mitski park v Rodiku razvili v mednarodnem Interreg projektu Slovenija-Italija Living landscape: A research and educational project for the recognition and valorisation of the cross-border heritage and environment (Beguš idr. 2015). Še pred prejemom finančne podpore za ureditev parka je bila v Rodiku ideja navdušeno sprejeta, potekale so različne dejavnosti domačinov, povezane z mitsko krajino: »lovi na zaklade« za otroke ob vaških praznikih, izleti z osnovnimi šolami itd. Skupnost se je pri pripravi projekta angažirala, na zasebnih parcelah so dovoljevali postavitve označevalnih tabel, po prvi neuspeli prijavi projekta Univerze na Primorskem je koordinatorsvo prevzelo lokalno turistično društvo v povezavi z Občino Hrpelje-Kozina; in projekt tudi dobilo. Iz opazovanja procesa angažiranja lokalne skupnosti izhajata dve zanimivi opažanji, ki pri-trujeta opažanjem Jasne Fakin Bajec o ustvarjanju dediščine na Krasu.

Prvo je, da so mitska dediščina in z njo povezane dejavnosti v skupnosti igrale kohezivno vlogo. Drugo potrjuje tudi njeno opažanje v primeru kraške arhitekture, da niso bili domačini, temveč priseljenci iz urbanega okolja tisti, ki so v 90. letih prejšnjega stoletja začeli pozitivno vrednotiti tradicionalno kraško arhitekturo, ki je bila v času Jugoslavije zanemarjana ter kot znak preteklega nazadnjaštva tudi uničevana (Fakin Bajec 2011: 187–215, 287–291). Premik v vrednotenju domačega mitskega oziroma pripovednega izročila z namenom turistične promocije sta namreč v Rodiku spodbudila prav priseljenca, ki sta za projekt uspela navdušiti rodiške domačine. Sicer so vaščani Rodika tudi v širši regiji znani prav po svoji veliki povezanosti in aktivnosti pri revitalizaciji ter promociji vaše dediščine.

Če samo nakažem problem interpretacije oziroma prezentacije mitskega parka, se kot strokovnjakinja srečujem s številnimi problemi, ki se verjetno pokažejo vedno, ko je treba strokovne raziskave v turistične namene preliti v poljudno obliko. V parku bodo ustna izročila predstavljena *in situ*, torej na mestih v krajini, na katere se navezujejo. Da ne bi krajine onesnažili z običajnimi informativnimi tablami, smo se odločili za interpretacijo posamezne zgodbe v lokalnem kamnu⁸ in za pripovedi, na mobilno aplikacijo posnetimi v narečju, knjižnem jeziku in treh tujih jezikih. Na tem mestu se pojavi že več strokovnih problemov. Prvi je selekcija pripovednega izročila. Za namene turistične prezentacije je treba izbrati le eno med mnogimi pripovedmi, povezanimi z določenim mestom, seveda pa mora ta biti primerno kratka. Tu se postavi vprašanje, kdo ima pravico do izbire »primerne« oziroma »prave« zgodbe? Domačini? Jaz kot strokovnjakinja? Žal sem morala, glede na svoje večletne raziskave, sama poseči v izbiro zgodbe, ki naj najbolje odrazi pomen izbranega kraja. Vendar dilema ni tako enostavna. Ponovno slavi zmago institucionalno znanje, seveda na podlagi avtoritete večletnih strokovnih raziskav. Druga selekcija se je zgodila ob oblikovanju parka. Niso bili izbrani vsi kraji z bogatim ali zanimivim pripovednim izročilom, temveč le tisti, ki so bili ob že ustaljenih poteh, ki se jih je dalo povezati v neko pohodniško/kolesarsko pot in ki so bili z mojega stališča raziskovalke zanimivi, torej so ustrezali dosedanjim strokovnim analizam. Tudi tu dilema ni bila preprosta, selekcija pa je potekala »od zgoraj navzdol«. In posledica selekcije? Zaradi prilagajanja širši javnosti in potrebam turistične interpretacije sta bila pestrost in bogastvo mitske krajine izgubljena. Žrtvovana v dobro prezentacije ...

Bo to bogastvo ostalo zapisano samo še v različnih strokovnih in nestrokovnih člankih ter knjigah? Prva težava bo, da vse te pripovedi ne bodo imele več svojega mesta v krajini. Pri mitskem izročilu je jasno, da s smrtjo posameznikov umira znanje o njegovi lokaciji. Ob začetku projekta je umrl naš glavni pripovedovalec in vodnik po rodiški krajini Rado Lukovec. Z njegovo smrtjo je odšlo znanje o marsikakšni lokaciji pripovednega izročila. Imeli smo kar precej

8 Avtorica bo Špela Sedivy iz podjetja Inkubator d. o. o. Sežana v sodelovanju z Višjo strokovno šolo oziroma s študenti programa Oblikovanje kamna. Kamen na kraškem delu v dolini bo apnenec, na flišnem brkinskem grebenu pa fliš.

težav pri umestitvi nekaterih pripovedi v prostor; pred njegovo smrtjo jih namreč nismo dovolj dobro dokumentirali.⁹ Danes namreč znanje o krajini izumira oziroma se spreminja. Medtem ko so ljudje v preteklosti s pripovednim izročilom v krajini živeli prek svojih vsakdanjih kmečkih dejavnosti, danes krajino poznajo z drugačnega zornega kota, večinoma prek pohodnih ali športnih dejavnosti, ki pa niso več povezane s pripovednim izročilom. Tu že nastopi eden od problemov mitskega izročila. Za vpis v Register nesnovne dediščine je treba zagotoviti njegov prenos na mlajše generacije (Koželj 2005: 9). Ne le da znanj in pripovedovalcev ni več, dobrih pripovedovalcev ni, kaj šele da bi znanje na tradicionalen način prenašali na mlajše, morda kvečjemu prek sodobnih oblik – z branjem, s šolskimi dejavnostmi ipd. S spreminjanjem načina življenja se spreminjajo socializacija, sorodstvena razmerja, otroštvo postaja vse bolj institucionalizirano itd., zato »tradicionalni« medgeneracijski prenos izginja. Kot ugotavlja Ulrich Kockel (2008), tradicija postane dediščina, ko se ne uporablja več v vsakdanjem življenju, ko ni prenesena in se uporablja zunaj svojega zgodovinskega konteksta. Tak primer je gotovo dediščina mitske krajine.

Ohranitev in prenos izbranega mitskega izročila bosta sicer v mitskem parku na nek način zagotovljena s sodobnimi turističnimi oblikami dediščinskega turizma, z zapisanimi in s poslušanimi pripovedmi v audio-vizualni obliki in z interpretacijami v kamnu (morda bo ponatisnjena knjiga pravljic Jasne Majde Peršolja iz leta 2000). Čeprav je tu treba priznati, da tradicija mitskega izročila ni bila več živa in se je ohranila se le še pri redkih poznavalcih domače tradicije, ki pa je v enaki obliki niso prenesli na mlajše rodove. Sodobnost je iz tega ustvarila dediščino, vendar v »zamrznjeni« obliki. Ne bo se več spreminjala, kar je poglavitna značilnost nesnovne dediščine. Ali bodo sodobne oblike interpretacije nesnovne dediščine dopuščale kreativnost in improvizacijo kot njeni poglavitni značilnosti? Morda, če bodo te izbrane pripovedi ljudje sami vzeli v svoje roke in jih sami pripovedovali naprej. Ali če bo lokalna osnovna šola, ki je sicer pri projektu že večkrat izkazala zanimanje za sodelovanje, prevzela vlogo prenašalca izročila.

Kot poudarja Ahmed Scounti (2009), nesnovna dediščina nima »avtentičnosti«, ki jo tradicionalno pojmuje kot nekaj fiksnega, nespremenjenega v času, »ukoreninjenega«, označujejo jo namreč kreativnost, domišljija, spreminjanje v času, nikoli se ne izvaja na enak način ... V primeru mitskega parka se bo mitska krajina oziroma izročilo sicer ohranilo, morda ne bo izumrlo, kot je in še bo večina mitskih izročil, vendar bo »okamenelo«, fiksirano v času in prostoru. Ali bo to še nesnovna dediščina? Ahmed Scounti (2009) opaza, da moramo za to, da ustvarimo nesnovno dediščino, žrtvovati nekaj drugega, kar spreminja (živo?) tradicijo v dediščino. Ti elementi tradicije niso več enaki kot prej, postanejo nekaj drugega, in sicer »avtentična iluzija«. V primeru Rodika je vsaj jasno, da ti elementi tradicije niso bili več tako »živi«, kot je morda kakšna druga oblika nesnovne dediščine.

9 Pripovedi sicer še marsikdo pozna, najbolj gospa Jasna Majda Peršolja, ki je izročilo tudi zapisala (Peršolja 2000); zaradi svoje lažje invalidnosti lokacije dogajanja ne pozna.

V primeru mitskega parka smo sicer uspeli ohraniti nekaj, kar je bilo na poti k izumrtju, mitsko izročilo oziroma krajino, vendar v njeni »zamrznjeni« in selektivni obliki. Stroka je s pomočjo ljudi »ustvarila« dediščino, ki jo poskuša ohraniti s sodobnimi oblikami turistične dejavnosti. Ali bo nesnovna dediščina kljub svoji »zamrznitvi« uspela »živeti«? Bodo ljudje, (občasni) vodiči po parku, gostilničarji itd. v odnosu do pripovednega izročila še kreativni?

Kot opaza Fabio Mugnaini, smo danes po eni strani priča izginotju razlik in homogenosti na globalni ravni (vsi mi, potrošniki istih produktov kulturne industrije svetovnega merila), po drugi strani pa pojavu hiperlokalističnih instanc, ki producirajo kulturne posebnosti, vse enake po svoji težnji biti edinstven na svetu (triumf »tipičnega«, »lokalnega«, »dialekta«) (Mugnaini 2004: 16). Stroka je torej v sodelovanju z ljudmi dediščino ustvarila kot odgovor na sodobno iskanje unikatnosti in »avtentičnih« predkrščanskih tradicij (podobno kot pri staroverstvu), in sicer kot podlago za preoblikovanje kolektivne identitete, ukoreninjene v lokalnih specifikah in preteklosti, ter kot odgovor na sodobne potrebe po dediščinskem in zelenem turizmu. Koliko pa bo mitski park v svoji reducirani in »zamrznjeni« obliki mitskega izročila še vedno »živel« kot nesnovna dediščina, bo morda pokazal čas ...

ZAKLJUČEK: USTVARJANJE NESNOVNE DEDIŠČINE IN VLOGA ETNOLOGA

V razpravi sta prikazana dva različna sodobna načina ustvarjanja nesnovne dediščine. Na eni strani ustvarjanje dediščine staroverskega izročila poteka mimo strokovnih institucij, od »ljudi«, od »spodaj navzgor«. Po drugi strani pa ustvarjanje Mitskega parka poteka tako, kot naj bi bilo običajno in ga večina stroke razume kot »pravilno«, »od zgoraj navzdol«. Kot opozarja Rajko Muršič (2005), da nekaj postane dediščina, jo mora kot tako prepoznati zastopnik moči politično institucionalizirane skupnosti, ki mu je podeljen mandat »prepoznavanja«, tj. strokovnjak. In potem se dediščina vrne, od koder je bila vzeta, »ljudstvu«.

Zanimivo, ta ista stroka, ki je včasih kritična do ustvarjanja dediščine »od zgoraj navzdol«, nad dediščino, ki je bila ustvarjena v obratnem vrstnem redu, viha nos – na primer nad sodobnim »ljudskim« navdušenjem za dediščino starovercev.¹⁰ Pa vendar vsak raziskovalec, podkovan v dediščinskih teorijah, ve, da je dediščina le »selektivna tradicija«, preteklost v sedanjosti, odraz sodobnih vrednot, želja in potreb (Hall 2008). Zakaj potemtaka takšno presečenje?

Kakšna naj bi bila vloga etnologa pri ustvarjanju dediščine? Ali je dediščina, ki jo ustvari »ljudstvo«, »manj« dediščina zato, ker je stroka ne legitimizira in dvomi v njeno avtentičnost? Spet smo postavljeni pred večno dilemo etno-

10 Opažanja o tem slonijo na večkratnih neuradnih diskusijah s kolegi iz etnološke in kulturnoantropološke stroke.

logije in kulturne antropologije: delovati aplikativno in s tem ustvarjati oziroma izumljati dediščino ali zgolj kot kritični opazovalci z distance kritično opazovati, kako družba danes »misli« dediščino (Fakin Bajec 2011: 13)?

V omenjenih dveh primerih govorim o obeh vlogah, ki ju igram kot etnologinja, kot ustvarjalki in opazovalki dediščine. Lahko je biti kritičen in teoretsko podkovan, vendar je veliko večji izziv, kako to reflektirajoče znanje prenesti v aplikativno obliko. In šele tu si kot strokovnjak, ki se zaveda vseh problemov nesnovne dediščine, postavljen pred izzive. Prav kot strokovnjak moraš pogosto kritizirane stvari na teoretski kritični ravni izvesti v aplikativni obliki, kar prinese ogromno strokovnih dilem, od »zamrznitve« nesnovne dediščine, njene selekcije, strokovnega poseganja vanjo itd. Morda je s tega stališča lažje tistim, ki obujajo ali na novo izumljajo prakse in verovanja starovercev, saj se s tovrstnimi strokovnimi problemi, ki izhajajo iz kritične refleksije, ne srečujejo. Tudi z vprašanjem zanesljivosti virov, iz njih izhajajočih sodobnih praks in toliko kritiziranega pojma »avtentičnosti« (Poljak Istenič 2013: 103–108, 141–146) se jim ni treba ubadati. Kljub vse večjemu porastu projektnega sodelovanja stroke z javnostjo, v katerega je stroka prisiljena tudi zaradi vse slabšega financiranja, se, vsaj v primeru staroverskega gradiva, zdi, da je stroka vse manj v stiku z ljudmi in vse manj prepričljiva, tako da je bitka za »pravilno« kritično in refleksivno interpretacijo staroverskega gradiva že vnaprej izgubljena. Postaja stroka v sodobni pluralistični in demokratični družbi že sama sebi namen?

Po drugi strani pa je trditev, da je »avtentično« in pravo le tisto, kar stroka preda javnosti, iluzija. Kot etnologinjo, postavljeno v aplikativno delovanje, me preseneča, v kaj se v mojih (strokovnih) rokah spreminja nesnovna dediščina, ko interpretacijo oziroma prezentacijo poskušam prilagoditi širši javnosti in turističnim zahtevam. Dilema ustvarjalec ali opazovalec dediščine ostaja, pa vendar, ali ni strokovnjaku lažje opazovati dediščino, ki ustreza vsaj določenim normativom strokovnega znanja? Prav pri tem vprašanju je v obeh obravnavanih primerih očitna razlika med aktivnostjo in pasivnostjo stroke. Pri starovercih namreč poljudne interpretacije pogosto prehajajo na raven avtohtonističnih, nacionalističnih idej, medtem ko smo kot stroka pri ustvarjanju mitskega parka v Rodiku pozorni prav na to. V nasprotju s hrvaško Mošćeničko Drago, kjer je slovanska mitologija precej pod vplivom hrvaških nacionalnih idej, se pri interpretaciji mitskega izročila v Rodiku poskušamo jasno oddaljiti od nacionalnih okvirjev, tako da poudarjamo splošno veljavne človeške percepcije sveta. Zdi se, da dediščina v odsotnosti stroke lahko hitro preide v nacionalistične in izključujoče interpretacije. In ali ni ravno vloga stroke brzdati ali vsaj usmerjati interpretacije, ki lahko resno zaidejo na nevarne stranpoti?

VIRI IN LITERATURA

BEGUŠ, Ines idr.

2015 *Med kamenjem: Snovna in nesnovna krajina Krasa*. Trst: Pokrajina.

BELAJ, Vitomir

2006 Mit u prostoru. *Mošćenički zbornik* 3 (3), 5–39.

BELAJ, Vitomir in Juraj Belaj

2014 *Sveti trokuti: Topografija hrvatske mitologije*. Zagreb: Ibis grafika, Institut za arheologiju, Hrvatska matica.

CARMAN, John

1993 »The P is silent – as in archaeology.« *Archaeological Review from Cambridge* 12 (1), 39–53.

ČOK, Boris

2012 *V siju mesečine: Ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Studia Mythologica Slavica Supplementa; 5), http://sms.zrc-sazu.si/pdf/Cok_Mesecina_2012.pdf.

EDSON, Gary

2004 Heritage: Pride or Passion, Product or Service? *International Journal of Heritage Studies* 10 (4), 333–348.

FABIETTI, Ugo in Vincenzo Matera

1999 *Memorie e identità: Simboli e strategie del ricordo*. Rim: Meltemi.

FAKIN BAJEC, Jasna

2011 *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine: Kraševci med tradicijo in izzivi sodobne družbe*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Ethnologica – Dissertationes / Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU).

GINZBURG, Carlo

2010 (1976) *Sir in črvi: Svet nekega mlinarja iz 16. stoletja*. Ljubljana: Studia humanitatis.

HALBWACHS, Maurice

1971 *La topographie légendaire des évangélis en terre sainte: Etude de mémoire collective*. Pariz: Presses Universitaires de France.

HALL, Stuart

2008 »Whose Heritage? Un-settling 'The Heritage', reimagining the post-nation.« V: Rodney Harrison idr. (ur.), *The Heritage Reader*. London in New York: Routledge, 219–228.

HARVEY, David, C.

2001 Heritage Pasts and Heritage Presents: Temporality, meaning and the scope of heritage studies. *International Journal of Heritage Studies* 7 (4), 319–338.

HAZLER, Vito

- 2005 Nesnovna kulturna dediščina in njeno varstvo. V: Damjana Prešeren in Nataša Gorenc (ur.), *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 5–7.

HROBAT, Katja

- 2004 Ustno izročilo o Lintverju kot indikator ritualnega prostora antične skupnosti Ajdovščina nad Rodikom. *Studia mythologica Slavica* 7, 63–78.
- 2005a Ajdi z Ajdovščine nad Rodikom. *Studia mythologica Slavica* 8, 99–112.
- 2005b Šembilja na rimskih cestah: O mitološkem prežitku in arheološkem indikatorju na Krasu in v Brkinih. *Annales. Series Historia et Sociologia* 15, 263–274.
- 2007a Muzej kot vir mnogovrstnih glasov: Venetologija ali o manipulaciji nacionalnega kolektivnega spomina. *Arheo* 24, 5–13.
- 2007b Use of Oral Tradition in Archaeology. *European Journal of Archaeology* 10 (1), 31–56.
- 2010 *Ko Baba dvigne krilo: Prostor in čas v folklori Krasa*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

HROBAT VIRLOGET, Katja.

- 2011 Mitično-arheološki parki: Predlog kakovostnega dediščinskega turizma. V: Simona Klaus in Ambrož Kvartič (ur.), *Uporaba prostorov: Strokovni zbornik*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 7–12.
- 2013 The snooty Baba in the landscape of Karst, Slovenia: About a Slavic ambivalent female mythical figure. *Cosmos: The yearbook of the Traditional Cosmology Society* 29, 141–171.
- 2015a Caves as entrances to the world beyond, from where fertility is derived: The case of SW Slovenia. *Studia mythologica Slavica* 18, 153–163.
- 2015b Conceptualization of Space Through Folklore: On the Mythical and Ritual Significance of Community Limits. V: Thomas Meier in Petra Tillessen (ur.), *Archaeological imaginations of religion*. Budimpešta: Archaeolingua.
- 2017 O molku v etnografiji: Od skrivnosti do travme in neskladnih spominov. *Traditiones: Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje* 46 (1–2) 83–100.

KRAVANJA, Boštjan

- 2007 *Sveti svet: Topografija religioznega prostora na primeru Breginjskega kota*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

JEZERNIK, Božidar

- 2005 Preteklost in dediščina. V: Jože Hudales in Nataša Visočnik (ur.), *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za

etnologijo in kulturno antropologijo (Zbirka Županičeva knjižnica; 12), 11–24.

JONKER, Gerdien

1995 *The Topography of Remembrance: The Dead, Tradition and Collective Memory in Mesopotamia* (Studies in the history of religions; 68). Leiden, New York in Köln: E. J. Brill.

KOCKEL, Ullrich

2008 Putting the Folk in Their Place: Tradition, Ecology, and the Public Role of Ethnology. *Anthropological Journal of European Cultures* 17: 5–23.

KOŽELJ, Zvezda

2005 Nesnovna kulturna dediščina in njeno varstvo. V: Damjana Prešeren in Nataša Gorenc (ur.), *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 8–12.

KRAVANJA, Boštjan

2018 Kako naj etnologi mislimo staroverstvo? Etnološki večer. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 58 (3–4), 138–140.

LOWENTHAL, David

1998 »Trojan forebears«, »peerless relics«: The rhetoric of heritage claims. V: Ian Hodder idr. (ur.), *Interpreting Archaeology*. London in New York: Routledge, 125–130.

MEDVEŠČEK, Pavel

1992 *Skrivnost in svetost kamna*. Trst: Založništvo Tržaškega tiska.

2006 *Let v lunino senco*. Nova Gorica: Taura.

2015 *Iz nevidne strani neba: Razkrite skrivnosti staroverstva*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Studia mythologica Slavica Supplementa; 12).

MEDVEŠČEK, Pavel in Darja Skrt (ur.)

2014 *Staroverstvo in staroverci: Katalog etnološke zbirke Pavla Medveščka*. Nova Gorica: Goriški muzej.

2016 *Staroverstvo in staroverci: Katalog etnološke zbirke Pavla Medveščka 2*. Nova Gorica: Goriški muzej.

MUGNAINI, Fabio

2004 Introduzione: Le tradizioni di domani. V: Clemente Pietre in Fabio Mugnaini (ur.), *Oltre il folklore: Tradizioni popolari e antropologia nella società contemporanea*. Rim: Carocci editore, 11–72.

MURŠIČ, Rajko

2005 Uvod: H kritiki ideologije dediščinstva ter slepega enačenja znanosti in stroke. V: Jože Hudales in Nataša Visočnik (ur.), *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zbirka Županičeva knjižnica; 12), 7–10.

PANJEK, Aleksander

- 2015 Kmečki odpor na Tolminskem: Oris z opredelitvijo vsebinskih stebrov (1507–1713). V: Bianco Furio in Aleksander Panjek (ur.), *Upor, nasilje in preživetje: Slovenski in evropski primeri iz srednjega in novega veka*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 61–82.
- 2016 Pravda o spornem hramu: Običaj ustne kupoprodaje nepremičnin med kmeti na Krasu (Tomaj, 1619–1620). *Zgodovinski časopis* 70 (3–4), 290–312.

PERŠOLJA, Jasna Majda

- 2000 *Rodiške pravce in zgodbe*. Ljubljana: Mladika.

PLETERSKI, Andrej

- 1996 Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih. *Zgodovinski časopis* 50 (2), 163–185.
- 2014 *Kulturni genom: Prostor in njegovi ideogrami mitične zgodbe* (Zbirka *Studia mythologica Slavica, Supplementa*, suppl.; 10). Ljubljana: Založba ZRC.
- 2015a Staroverstvo in pričevanja starovercev. V: Pavel Medvešček, *Iz nevidne strani neba: Razkrite skrivnosti staroverstva*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (*Studia mythologica Slavica Supplementa*; 12), 15–33.
- 2015b Preplet 3 in 4, preloška Beli Križ in Triglavca ter Zbruški idol. V: Katja Hrobat Virloget in Petra Kavrečič (ur.), *Nesnovna krajina Krasa*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 21–33.

PODOBNIK, Rafael

- 2006 Beseda fotografa. V: Pavel Medvešček, *Let v lunino senco*. Nova Gorica: Taura, 275–276.

POLJAK ISTENIČ, Saša

- 2013 *Tradicija v sodobnosti. Janče – zeleni prag Ljubljane*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

RIHTMAN AUGUŠTIN, Dunja

- 2001 *Etnologija i etnomit*. Zagreb: Naklada Publica.

ŠMITEK, Zmago

- 2013 Čok, Boris (2012). V siju mesečine: Ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice (*Studia Mythologica Slavica, Supplementa, Supplementum*; 5). Ljubljana: ZRC SAZU; *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 53 (1–2): 110–111.

SCOUNTI, Ahmed

- 2009 The authentic illusion: Humanity's intangible cultural heritage, the Moroccan experience. V: Laurajane Smith in Natsuko Akagawa (ur.), *Intangible Heritage*. London in New York: Routledge, 74–92.

SLAPŠAK, Božidar

1993 Archaeology and the contemporary myths of the past. *Journal of European Archaeology* 1 (2), 191–195.

1997 Starejša zgodovina Rodika. V: Milan Pregelj (ur.), *Rodik med Brkini in Krasom: Zbornik ob 350. letnici cerkve*. Koper: Ognjišče, 19–64.

STANOVNIK Marija

1992 Govorica kamna. V: Pavel Medvešček, *Skrivnost in svetost kamna*. Trst: Založništvo Tržaškega tiska, 185–189.

VAN DE PORT, Mattijs in Birgit Meyer

2018 Introduction: Heritage Dynamics: Politics of Authentication, Aesthetics of Persuasion and the Cultural Production of the Real. V: Birgit Meyer in Mattijs van de Port (ur.), *Sense and Essence. Heritage and the Cultural Production of the Real*. New York in Oxford: Berhghan, 1–39.

SPLETNI VIRI

Spletni vir 1: Veliko misliti staroverstvo, malo ga obravnavati in raziskovati, Matija Kenda, <http://staroverci.si/veliko-misliti-in-malo-raziskovati/>, 22. 6. 2019.

Spletni vir 2: različni avtorji, <http://megalitskaslovenija.si/category/naravoverstvo/>, 22. 6. 2019.

Spletni vir 3: <http://staroverci.si/o-drustvu-kontakt/>, 23. 6. 2019.

Spletni vir 4: Energijski spust v drobovje poganstva, Alja Gobec Tasi, Primorske novice, <https://www.primorske.si/2011/07/25/energijski-spust-v-drobovje-poganstva>, 23. 6. 2019.

Spletni vir 5: <http://mitski-park.eu/sl/>, 24. 6. 2019.

ABOUT THE ACTIVE AND PASSIVE ROLES OF THE PROFESSION AND THE PUBLIC IN CREATING INTANGIBLE HERITAGE:

AN EXAMPLE OF THE MYTHIC PARK AND “STAROVERCI” (“OLD FAITH”)

Key words: intangible heritage, heritageisation, “from the bottom up”, “from top down”, staroverci, role of ethnology, presentation.

The article discusses the passive and active roles of ethnologists and cultural anthropologists in the process of the creating intangible heritage. Two study-cases are observed, The Mythic Park in Rodik, where intangible heritage was created “from top down”, and “staroverci” (“old faith believers”), the heritage of which was created in the opposite direction, “from the bottom up”. Two roles of ethnologists are reflected; in the first case, the author has an active role of the creator or inventor of intangible heritage, while in the second case, she acts as a critical observer of heritage creation. She finds it easy to be theoretically critical towards the heritage creation, but much more difficult to be involved on the applicative level of heritage creation and remain (self-)critical at the same time.

The material of “staroverci” has gained an enormous popularity in the wider public, but most of the leading ethnologists and cultural anthropologists have distanced themselves from it. The primary reason lies in their perception of the primary sources, which they find non-reliable, but also in the contemporary trends of ethnology and cultural anthropology in searching non-authenticity and invention of traditions. As one of the few researchers to find the material of “staroverci” reliable, the author indicates some wider analogies for it, although she also points out the need of its critical reading due to the interlocutors’ self-censorship.

The main focus of the article is on the critical observation of intangible heritage creation, where two opposite processes are observed, “from bottom up” and “from top down”. In the case of The Mythic Park, the author reflects on her personal role as heritage creator, and indicates some concrete problems in the intangible heritage interpretation/presentation (selection of oral tradition, the “freezing” of it etc.). In the second case, she observes how the material of “staroverci” has become heritage for the wider public although most ethnologists have distanced themselves from it not answering to the people’s basic questions about it. By distancing itself from the material of “staroverci” and some other researchers linking it to Slavic beliefs, the pro-

fession has not fulfilled the needs of the wider public inclined towards theories of autochthonism and towards the mythologisation of the past. A rebellion occurred, a rebellion against the institutionalized power of knowledge, which does not fulfil the needs of the contemporary society. In the absence of professional reflection on the material, the wider public started to research it by itself, taking Medvešček's material about "staroverci" as their heritage. A question was raised of who has the right to define heritage. Is heritage "from bottom up" still heritage, bearing in mind that heritage is only a "selective tradition", a reflection of the needs of the present? If it does not matter who defines heritage, what sense does the profession still maintain in a pluralistic democratic society? Due to the absence of the profession, the wider public's heritage interpretations tend to go in the direction of nationalistic and exclusivist ideas. Reflection is given on the need for critical engagement of ethnoantropologists. Is it not precisely the role of the profession to curb or at least to orientate (lay) interpretations that may very soon become dangerous?

